

Толочко П.П. ЩО АБО ХТО ЗАГРОЖУЄ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ?

I. Вступні зауваження

Дискусії з приводу становища української мови в Україні не вщухають впродовж цілого сторіччя. Здавалося б, з набуттям Україною політичного суверенітету і конституційним закріпленням державності української мови, гострота проблеми мусила зникнути. Відтепер, як кажуть, Москва нам не указ, а пріоритетність розвитку саме української мови гарантується нічим не стримуваним потягом народу до власної історико-культурної ідентичності. Незмірно зросла і соціальна престижність мови, котра стала мовою міністрів, народних депутатів. Президента. На українську мову масово перейшли вузи і школи, радіо і телебачення, значно збільшилась питома вага україномовних газет, журналів. Українська мова лунає на міжнародних форумах, дипломатичних зустрічах, ввійшла в систему інтернету.

Мусили б радіти з цього. Тим часом нічого подібного не відбувається. Навпаки, плач за українською мовою став навіть голоснішим. Його розводять переважно представники красного письменства як в Україні, так і поза її межами. З'явився навіть новий термін — “добровільне зросійщення” України. Один із наших кращих літераторів Юрій Мушкетик бідкається, що нещасному українському народові буквально ні до кого прихилитися. Таким опертям для нього, начебто, не є ні Уряд, ні Парламент, ні Президент. В унісон йому голосить письменник із діаспори Богдан Бойчук, який вважає, що “постання самостійної (чи пак лише незалежної) України мало далеко більше негативних імпульсів на культурне життя діаспори (та й України), ніж позитивних”¹.

Що ж викликає такий розпач? Насамперед, надто повільна переможна хода української мови в Україні, а також ще досить сильні позиції російської. Останньою широко послуговуються не лише на побутовому рівні, а й на офіційному. Окремі міністри, значна кількість народних депутатів говорять російською мовою. Крім того, в Україні виходить велика кількість російськомовних газет, журналів.

Недержавні теле- і радіоканали нерідко віддають перевагу російському мовленню. Книжковий ринок України заповнила низькопробна література східного сусіда, за висловом Ю. Мушкетика, – “російськомовний непотріб”. І. Дзюба також говорить про “цілковите, більше, ніж за радянських часів, панування російської і російськомовної преси, російської книги, російського шоу-бізнесу”.

Чи не правда, є від чого впасти в розпач? Особливо людині із цеху красного письменства. Все настійніше на різних високих нарадах щодо статусу української мови і її впровадження в усі сфери нашого життя виголошується вимога покласти край засиллю мови російської. Ніхто й не заперечує. Ось тільки дати прийнятний рецепт як це найкраще зробити, не можуть навіть автори такої радикальної вимоги. Видати указ, на зразок Валуєвського, котрий би заборонив вживання російської мови? Але ж це можна було зробити за умов царського абсолютизму. В демократичній країні, яка сповідує пріоритет загальнолюдських цінностей, подібний адміністративний акт неможливий.

Заклики до почуття гідності і українського патріотизму, яких у нас не бракує, в мовному питанні не дають бажаного ефекту. Адже мова і патріотизм - речі мало пов'язані між собою. Можна бути патріотом України, мати почуття української гідності і не говорити українською мовою. Напевно, ніхто не зможе закинути нашому найвідомішому інтелектуалу, академіку М. М. Амосову, що він не патріот України. Патріот за найвищими вимірами. Проте він говорить і пише російською, думки про необхідність інтеграції України із Заходом також висловлює цією мовою. Інший подібний приклад можна навести із царини спорту. Наш видатний футбольний тренер В. В. Лобановський говорить російською, але це не заважає йому бути патріотом України і підносити її міжнародний авторитет. А послушайте якою мовою виголошуються ультрапатріотичні гасла на Олімпійському стадіоні під час футбольного матчу збірних України і Росії. Часом стає навіть соромно за деяких наших земляків, що вони саме в такий спосіб послуговуються великою російською мовою, але відмовити їм в українській самоідентифікації ніяк не можна.

Українське радіо транслює авторську передачу професора Анатолія Погрібного під промовистою назвою “Якби Ви вчилися так як треба”. За винятком спірних узагальнень автора, передача в цілому вартісна і робить добру справу щодо популяризації української мови. Вважаю, що подібні публічні лекції дають для утвердження авторитету української мови значно більше, ніж усі звернення до урядових чинників чи, навіть, до совісті співвітчизників. Треба самим перти плуга, а не плакати, що наша нива не виорана. Пишіть красиво, шановні поети і письменники, і вашими віршами чи романами люди будуть зачитуватися. Робіть високовартісні переклади найкращих зразків світової літератури і вони, переконаний, не залежаться на полицях книжкових крамниць. Поки ж що, будемо чесними перед собою, вся творча енергія більшості наших літераторів йде, як кажуть, у гудок. Тому-то й нічого протиставити російськомовному “непотрібу”. Якщо немає насаги створити високовартісний літературний твір, пишіть хоч пригодницькі чи детективні романи, історичну белетристику, як це роблять ваші російські колеги. Витісніть з українського ринку їхній “непотріб” своїм, українським.

І все ж з однією тезою шановного професора, яка постійно лунає із вуст й інших наших захисників української мови, дозволю собі не погодитися. Ця теза звучить так: “Без мови немає і народу”. Зрозуміло, що не взагалі без мови, а саме без своєї власної. Але ж усі добре знають, що у світі мов менше ніж народів. Латиноамериканський континент, наприклад, цілком послуговується європейськими мовами, але це зовсім не означає, що, скажімо, кубинський, чилійський чи бразильський народи вважають себе іспанцями та португальцями і не усвідомлюють своєї національної окремішності. Так само і щодо країн Північної Америки, де панування мови англійської зовсім не означає, що в США або Канаді проживає англійський

народ. Ілюстрування цього очевидного факту можна продовжити на прикладах арабської, тюркської, німецької та ряду інших мов, але навряд чи в цьому є необхідність. І так зрозуміло, що мова не є єдино-визначальною ознакою народу.

Сказаним ні в якому разі не підважується пафос просвітницької передачі А. Погрібного, а лише наголошується на некоректності окремих її положень. Адже твердження – “без мови немає і народу” – не стільки переконує людей у необхідності вивчення української мови, скільки викликає сумнів щодо цього. Люди ж грамотні і знають, що насправді це не так. Треба шукати інші аргументи.

Наше нетерпіння щодо повільного застосування української мови в усіх сферах можна зрозуміти. Хотілося б бачити її повний тріумф ще за нашого життя. Але ж мова має свої закони розвитку. Її утвердження, навіть за умов найбільшого державного сприяння, не може статися миттєво. Часом для цього потрібна зміна кількох поколінь. Як свідчить казахська мудрість, для оновлення народу потрібно 50 років. Не можна змусити старшу людину, яка все життя говорила російською мовою, негайно перейти на українську. Хтось цього не зробить через принцип, а комусь уже несила вивчити іншу мову так, щоб не соромно було нею розмовляти. До того ж, мусимо рахуватися з тим, що в Україні проживає понад 11 мільйонів етнічних росіян, для яких зречення своєї рідної мови є таким же болісним, як і для українців своєї. Нетерпимість, а ще гірше адміністрування, не кращі помічники у цій делікатній сфері. Мова мусить об'єднувати людей, а не бути джерелом постійної напруги.

На даному етапі нашого розвитку важливішим є не абсолютний показник оволодіння українською мовою, а тенденція цього процесу. Якщо ми проаналізуємо ситуацію саме так, то виявиться, що у нас немає підстав для істерії та розпачу. Українська мова, про що йшлося па початку цієї праці, все впевненіше утверджує себе як державна. Це потрібно помічати і робити все, щоб ця тенденція набула незворотнього характеру.

2. Яку українську мову ми маємо плекати?

Коли ми бідкаємося з приводу повільного утвердження української мови, то неодмінно нарікаємо, що основною причиною цього є наше зросійщення. Це, значною мірою, справедливо. Російська мова, справді, є конкурентом української, але чи тільки в цьому біди останньої. Чи не має українська мова внутрішніх суперечностей, котрі не дають їй повнокровно розвиватися?

Щоб відповісти на це питання, необхідно звернутися до історії. У 1912 р. в Києві вийшла невелика книга Івана Нечуя-Левицького “Криве дзеркало української мови”. В ній письменник обурюється тим, що українська літературна мова, сформована на базі придніпровських діалектів, засмічується галицькою говіркою. Ця тенденція набула особливо загрозливого характеру після того, як до Києва повернувся М. С. Грушевський і переніс сюди цілий ряд галицьких журналів:

“Село”, “Літературний науковий вісник”, “Записки Київського наукового товариства” та інші. Згідно з І. Нечуєм-Левицьким, М. Грушевський заводить “нахрапом на Україні галицьку книжну мову й правопис” чим, по суті, “копає таку яму. в котру можна поховати українську літературу навіки”ⁱⁱ. В іншому місці своєї праці він до цього додає: “Галицькі органи в Києві з їх мовою і правописом нарobili українському письменству багато шкоди, може й непоправної”ⁱⁱⁱ.

Обурення письменника викликали не лише численні полонізми і германізми галицької мови, а й її правопис, який склався на основі латинського або польського. “Вийшло щось таке важке, – писав Ів. Нечуй-Левицький, – що його ні однісенький українець не може читати”. “Ця чудернацька мова одбила од української літератури багато українців, котрі чигали українські книжки, або мали, принаймні, прихильність до рідної літератури”^{iv}.

Найбільше непокоїть Ів. Нечуя-Левицького, що тим самим розвивається мова “наших класичних письменників”. “Ніхто про них не дбає й не думає, наче їх і на світі не було”^v. Лякає його й та агресивність галичан, з якою вони не лише утверджують свою мову, а й намагаються витіснити нею мову наддніпрянську. В розпачі він вигукує: “галицька агітація не дримає й шкодить нам гірше од старої цензури”^{vi}.

Така безцеремонність М. Грушевського й інших галичан у царині української мови пояснювалася, начебто, тим, що Наддніпрянська Україна була цілком зросійщена, а, отже, справжня українська мова збереглася тільки в Галичині. Наддніпрянці не визнавали за галицьким діалектом права на всеукраїнське поширення, оскільки він був цілком спольщений.

Одночасно з Ів. Нечуєм-Левицьким висловив свою тривогу з приводу побутування української літературної мови Ів. Стешенко. Обстоюючи необхідність творення єдиної для всього українства наукової мови, він застерігав від непродуманого втручання в її живий організм, бо будь-які зміни в ньому “вважаються за хитання підвалин самої нації і боротьба межі реформаторами мови та її охоронцями придбує навіть часом форму державної справи”^{vii}.

З ґрунтовною відповіддю Ів. Нечуя-Левицькому виступив у 1913 р. Володимир Гнатюк. Згідно з ним, “кожна літературна мова витворюється з такого діалекту, на яким появилися найвизначніші письменники. Чим більше талановитих письменників, тим сильніше випирають вони з літературної мови інші діалекти, а вводять свій, доки він не запанує цілковито”^{viii}.

Задалося, після такого, теоретично бездоганного визначення, В. Гнатюк мав би визнати саме за наддніпрянським діалектом право на підґрунтя нормативної літературної мови. Адже саме тут творили найвидатніші українські письменники – І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко, Т. Шевченко, П. Мирний, М. Коцюбинський, Ів. Нечуй-Левицький. Тим часом цього не сталося, навпаки, він закидає Ів.

Нечуй-Левицькому, що той визнає центром української мови лише наддніпрянський діалект, а всі інші говірки вважає маловартісними, “окраїнними”^{ix}. З свого боку В. Гнатюк ставить під сумнів бажання Ів. Нечуя-Левицького й інших українських письменників, щоб основою літературної мови були лівобічні говори, головне полтавський. Заради справедливості слід вказати, що він не наполягає й на винятковій ролі галицького діалекту, а вважає, що “треба одним від других переймати усе найкраще та найліпше, а відкидати погане та непотрібне”^x. І все ж, вважаючи потребу “уодностайнення наукової та публіцистичної літературної мови”, В. Гнатюк робив висновок, що белетристика ще довго залишиться зі своїми регіональними правами.

На жаль, зі своїми регіональними правами лишилися і дві літературні мови - наддніпрянська і галицька. “Уодностайнення” так і не сталося.

Володимир Гнатюк підважував авторитетність суджень Ів. Нечуя-Левицького тим, що той “не має фільольогічної освіти”. Але ж письменник був не першим, хто висловив занепокоєння галицизацією української літературної мови. До нього це робили Михайло Драгоманов і Борис Грінченко. Зрештою, це визнавав і В. Гнатюк. “Хоч українські письменники в Росії жалуються на галицьку літературну мову не від нині, але цілих двадцять літ... і витикають їй польські, німецькі та інші впливи, та зовсім не звертають уваги на російські впливи у себе”^{xi}.

Згідно з М. Драгомановим, “для російської України поки що та педагогічна література галицька великої вартості мати не може як через різницю обставин шкільних, так і через дуже малу старанність галицьких авторів і перекладачів коло обробки мови. Мова та російським українцям видається важкою, мішаною, часто зовсім варварською”^{xii}.

Ще виразніше характеризує галицьку літературну мову Б. Грінченко. “Деякі галицькі видання, - пише він в одному з своїх листів з України Наддніпрянської, - такі, що в них .. літературно майже нема чого читати. До того, ще рутенська і галицька мова просто відпихає свіжого читача”^{xiii}. В цілому з симпатією ставлячись до галицького національного руху, Б. Грінченко не міг поширити це і на галицьку літературу, яка ніяк не може перейти на фонетичну мову. “Шкода тільки, - зауважує він, - що галичани взагалі (окрім кількох одиниць) своїм літературним розвитком справді стоять дуже низько, і їх писання (окрім повістей Федьковичевих, Франкових та Кобринської) більш нагадують своїм змістом і мовою (часом неможливою) початок, а не кінець XIX сторіччя. Це перешкоджає гуртовій роботі людей з обох частин Русі - України”^{xiv}.

Від тих дискусій - Б. Грінченка з М. Драгомановим (1892-1893 рр.) і Ів. Нечуя-Левицького з В. Гнатюком (1912-1913 рр.) - пройшло багато часу, змінилося кілька історичних епох, а ситуація з існуванням двох українських літературних мов лишається злободенною і наприкінці XX ст. Різниця тільки та, що одна з цих мов - наддніпрянська - пішла у своєму розвитку далеко вперед, а інша - галицька (в її діаспорному варіанті) - по суті лишилася на позиціях кінця XIX - поч. XX ст.

Як і за часів М. Грушевського, в Україну, тепер уже з діаспори, перенеслися журнали, газети, видавництва, що зовсім не збиралися сповідувати правило, згідно з яким, в чужий монастир не гоже йти зі своїм статутом. Причину цього відверто показує поет із Нью-Йорка Богдан Бойчук. Його, очевидно, як і багатьох однодумців в діаспорі, не задовольняла література Радянської України, а тому, як він пише, “ми творили не лише для нас, а також і для них, для України, і то цілком свідомо”^{xv}. До появи суверенної України діаспора, начебто, одна несла відповідальність за українську літературу, музику, театр і мистецтво. Відтепер це мусили б взяти на себе українські письменники, композитори, діячі театру, яких є тисячі. Але повною мірою вони, як здається Б. Бойчуку, своєї високої місії не виконують. Із цього впливає логічний висновок, що діаспора і далі мусить допомагати Україні.

За допомогу, звичайно, спасибі. Але що стосується української літературної мови, то тут допомагати слід не Україні, а діаспорі. Дивно, що цього ніяк не можуть збагнути деякі наші єдинокровні брати із-за океану і з завзяттям, гідним кращого застосування, нав'язують нам мовні форми кінця XIX - поч. XX ст., яких уже давно нема і в Галичині.

У діаспорно-українських виданнях, що виходять в Україні, явочним порядком вводяться не лише архаїчні, часто іншомовного походження, лексеми “амбасада”, “киталт”, “ипальти”, “терень”, “трафити”, “наразі”, “соціяльний”, “тяглість”, “спільнота”, “відсоток”, “летовище”, “вояк”, “діяспора”, “рідіюс”, “діялектика”, - а й цілком чужі для сучасної літературної мови фонетичні і синтаксичні форми.

Незвичним і неприйнятним для вуха українця є закінчення “и” в родовому відмінку однини іменників третьої відміни замість вживаного в Україні закінчення “і”. Наприклад, “радо^{сти}”, “смер^{ти}”, “любов^и”, “віст^и”, “ментальност^и” і т. д. Аналогічно сприймається заміна літери “ф” на літеру “г” в іншомовних словах: “катедра”, “Атон”, “Атанасій”, “Теодосій” та ін. З часів наших перших літописів на Русі ці і подібні їм слова писалися з літерою “ф”. Яка нагальна потреба змушує нас відмовитися від своїх власних традицій? До того ж, у багатьох випадках така заміна призведе до втрати змісту понять. Напишіть іноземні слова “Фрідріх”, “Фауст”, “Фаберже”, або й адаптоване українське “Федір”, з початкової літери “Г” і ви не впізнаєте цих звичних для нас назв.

Що вже говорити про цілком штучну літеру “г”, якої ніколи не було у нашому алфавіті. Тепер вона ставиться де треба і де не треба. Як кажуть в Україні, “куди кінь з копитом, туди і рак з клішнею”. За діаспорним виданням потягнулися і наші, певно, вважаючи, що у такий спосіб вони стають більш українськими. І чомусь ніхто не бере до уваги читача, не поцікавиться його думкою, зрештою, не

переймається тим, що нині діючий правопис є обов'язковим в Україні, а відступи від нього свідчать про неграмотність видання.

Принагідно кілька слів про історію нормування української літературної мови. Етапним у ній було видання чотиритомного словника української мови за редакцією Б. Грінченка у 1907-1909 рр., у якому було застосовано принцип фонетичного правопису. У 1918-1919 роках І. Огієнко, А. Кримський і Є. Тимченко видають "Головніші правила українського правопису", а в 1928-1929 рр. робиться спроба поєднати орфографію галицьку і наддніпрянську в єдиному правописі. Тоді зійшлися на компромісі: українські за походженням слова мають писатися згідно з східно-слов'янськими правописними традиціями, а запозичені – згідно з західноукраїнськими. Такий симбіоз виявився не /життєвим. Проти нього застерігав І. Огієнко, але до його думки так і не прислухалися. "Наша літературна традиція, – і писав І. Огієнко, – по пам'ятках розпочинається з XI-го віку – і в цих старих наших пам'ятках переховується й певна відповідь, в якій саме формі вживати нам чужих слів... Скажімо, коли ми споконвіку всі писали "Амвросій", "Ірина", "ефир", то яка ж рація міняти ці споконвічні свої форми на латино-польські "Амбросій", "Ірена", "етер". Коли ми ще з початку своєї літературної мови чужі "g", "T", "I" все передавали через "r", "л", "и" й писали "гигант", "митрополит", "Платон", то чому я тепер повинен на все те махнути рукою й писати та вимовляти "гигант", "мітрополіт", "Плятон".^{xvi}

Сьогодні наші мовні реаніматори заявляють, що вони користуються правописним словником Г. Голоскевича, виданим у Харкові 1930 р. Насправді це далеко не так. У словнику Голоскевича маємо "Ливан", "Мадрид", "Сірія", "Сицилія", "Сілезія", "Афон", тим часом у діаспорних і деяких вітчизняних виданнях ці слова пишуться "Ливан", "Мадрид", "Сирія", "Сицилія", "Силезія", "Атон". Таких нині модних у нас слів, як "летовище", "тяглість", "наразі", "трафити" у цьому словнику взагалі нема.

Плутанина із вживанням штучної літери "r" призвела до того, що в 1933 р. її було вилучено із нової редакції "Українського правопису". Перекоаний, що це був правильний крок і незрозуміло чому 1990 р. вирішили знову повернутися до вживання цієї літери. Швидше за все це була поступка тому ж таки тисковій із-за океану. Деякі наші ревнителі чистоти української мови буквально п'яніли від захоплення цим актом, називали літеру "r" не інакше, як реабілітованою. Почали недоладно впроваджувати в сучасну літературну мову, чим різко знизили її приналежність не лише для російськомовних, а й для україномовних громадян України. Чого варта тільки рекомендація писати звичне для нас "Хемінгуей" як "Гемінгуей". Як справедливо відзначила мовознавець С. Я. Єрмоленко, "українці з материкової України сприймають "r" в усіх запозичених словах як вплив чужих мов, як порушення традиційного звукового образу національної мови, бо ж саме звук "r" - дистинктивна ознака української мови"^{xvii}.

Колись друга Державна дума Росії прийняла рішення про вилучення з російської книжної мови літери "ъ" і "ь" як такі, що утруднюють оволодіння школярами граматику. Аналогічні процеси спрощення й універсалізації спостерігаються практично в усіх розвинених мовах світу, і тільки Україна йде у зворотньому напрямку.

Неприродно ускладнюється українська мова й компанійним залученням до її лексики галицьких діалектизмів (як правило, полонізмів, германізмів) кінця XIX - поч. XX ст. Якось у розмові з нашим кращим мовним стилістом академіком ПАН України І. М. Дзюбою я поділився своєю тривогою з приводу цього. Він не розділив моєї занепокоєності і сказав, що, насправді, має місце процес збагачення мови. Може й так. Але чому ж тоді ми не виявляємо аналогічного інтересу, скажімо, до русинського, сіверського, слобожанського й деяких інших українських діалектів. Збагачуватися так збагачуватися. Боюсь тільки, що в результаті такого збагачення українська літературна мова остаточно втратить свою конкурентоздатність. Вона стане важкою і малодоступною навіть для етнічних українців. В результаті люди мимоволі потягнуться до мови простішої і легшої, якою є російська. Невже нашим мовним реформаторам не спадає це на думку.

В Україні сьогодні фактично існує два правописи і дві українські літературні мови. Вони не тільки поборюють одна одну, а й розділяють надвоє людей. Не знаю, чи є ще десь у світовій практиці подібне явище. Як можна сподіватися на позитивний результат від закликів любити рідну українську мову, коли люди розгублені і ніяк не можуть второпати, яку ж саме українську мову їм треба любити. Ту, яка впродовж тривалої еволюції створилася в Україні, чи ту, яку нав'язують із української діаспори.

У 1994 р. при Кабінеті Міністрів України була створена Українська національна комісія з питань правопису, котра мала запропонувати його нову редакцію і покласти край мовноправописному хаосу в Україні. Пройшло чотири роки, а нової редакції правопису української мови ми так і не маємо. Справа ця виявилася не такою простою, як здавалося. Обговорення нової редакції показало, що серед фахівців-мовознавців немає єдиної позиції щодо того, якою вона має бути. Одні наполягають на мінімальних втручаннях в український правопис, інші ладні змінити його кардинально. Крім філологічного, тут, на жаль, присутній і політичний аспект. Ряд дослідників практично не приховують того, що необхідність у редагуванні правопису викликана тим, щоб усунути впроваджене десятиліттями підганання української мови до вимови і написання спорідненої російської мови, а також вилучити запозичення із російської мови тих слів, яких бракувало в українській.

Отже, головна біда сучасної української літературної мови полягає в тому, то вона схожа на російську. Якщо ми зм'янемо її фонетику, а також розширимо лексичний фонд за рахунок запозичень із польської, німецької, англійської чи ще якоїсь західної мови, то матимемо справжню українську мову, не засмічену русизмами. Не варто надто розгортати цей сюжет, оскільки абсурдність такого мовного антирусизму

цілком очевидна. Українська мова, як і російська, веде свій родовід від спільної давньоруської мови, а тому має повне право на весь лексичний фонд, який зберегли для нас пам'ятки писемності часів Київської Русі. Переважна більшість слів, які прийнято вважати “русизмами” в українській мові, насправді, є “давньорусизмами”, котрі такі ж російські, як і українські. Вилучення їх із сучасної української мови було б рівнозначне зреченню нашої давньоруської спадщини.

Не витримує критики і непереборне бажання деяких реформаторів максимально врахувати особливості мови української діаспори. Не дай Бог, щоб ми пішли цим шляхом. Так ми взагалі можемо втратити мову. В діаспорній українській мові панує такий правописний хаос, що про єдину нормативну мову нічого й говорити. Яр Славутич, критикуючи діаспорних реформаторів української мови, зауважував, що вони “то дивляться на літеру “т” як на священну недоторкану корову, то вживання твердого “л” розглядають як зраду й перехід у московський табір”^{xviii}. Неймовірна плутанина спостерігається і в орфографії іншомовних слів діаспорної мови. Крім того, їх натуралізація в українській мові змінює її до невпізнання: “каледж”, “гелікоптер”, “стейт”, “гайвей”, “окей” та інші.

Драматичним було б і повернення до правопису 1928-1929 років. Навіть якби він був ідеальним. Адже з цим правописом Україна прожила лише чотири роки, тоді як правопис 1933 р. (з певними наступними уточненнями), цілком підпорядкований наддніпрянській правописній традиції, юридичне чинний і сьогодні. Не рахуватися з цим фактом неможливо. Кілька поколінь творців і користувачів мови послуговувалися саме цим правописом. Створилася гарна і достатньо випрацьована українська літературна мова, яку нерідко називають то “солов'їною”, то “каліновою”. Вся наша літературна спадщина – від Ів. Котляревського до Олеса Гончара – створена і видрукувана цією мовою, то не вже ж сьогодні маємо ставити під сумнів її справжність.

Тимчасом правопис 1928-1929 рр. був не тільки не ідеальним, а й взагалі нежиттєвим. Про це говорив його сучасник Ів. Огієнко, це засвідчили і мовознавці наступних поколінь. Надзвичайно цінним у цьому плані є зауваження Ю. Шевельова, одного з провідних мовознавців діаспори. Згідно з ним, “правопис 1928-1929 рр., дарма що старанно опрацьований видатними мовознавцями, був нереальний, приречений на невдачу. Від самого початку його прийняли вельми неприхильно, дотримувались неохоче. Бажане поєднання двох правописних мовних традицій не відбулося, та лезве чи й могло відбутися при збереженні їх обох у своєрідному, штучно накиненому компромісі, ... нова норма не відповідала жодній традиції”^{xix}.

Сказане про правопис 1928-1929 рр. має бути слухним і щодо нової його редакції, яку готує нині Українська національна комісія з питань правопису. Навіщо ж двічі наступати на ті ж самі граблі. Не треба бути мовознавцем, щоб зрозуміти, що немає жодної можливості створити систему норм, які охопили б одночасно нормативну сферу української “материкової” літературної мови і діалектів української діаспори. Ми весь час розуміємо під останньою переважно американських чи канадських українців, але ж є ще й ті, які проживають у країнах Західної Європи, Австралії, а також в Аргентині, Росії, Білорусії, Казахстані. Сповідуючи принцип поєднання, мусили б врахувати у новому правописі також мови і цих діаспор.

Насправді ж нічого не треба враховувати. І тут доречно знову покликатись на авторитет Ю. Шевельова. Він закликає пам'ятати, що “правопис не повинен воювати з мовою і накидати їй те, що їй чуже. Посутнє завдання правопису – формулювати, як писати те, що є в мові, а не реформувати мову засобами правопису”^{xx}.

Думаю, що найкращим результатом роботи Національної правописної комісії було б утвердження в правах нині діючого українського правопису. Жодного реформування українська літературна мова не потребує. І не треба шукати собі горя там де його немає. Адже до всіх бід – економічних, соціальних, екологічних, які переживає сьогодні Україна, ми, наперекір здоровому глузду, намагаємося додати ще й біду з реформуванням мови.

3. Російська мова: іноземна чи рідна?

Ще кілька років тому така альтернатива нікому не спала б і на думку. Як можна віднести до розряду іноземної мову, яку знає і якою користується більшість українців і яка є рідною для майже 25% громадян України. Тимчасом на сьогодні це реальність. У шкільних програмах російська мова і література прирівняні до мови іноземної. Кількість годин на їх вивчення зведено до мінімуму. У дев'ятих класах на вивчення О. Пушкіна відведено 14 годин, М. Лермонтова – 5, М. Гоголя – 2. У 85% загальноосвітніх шкіл України російська література вивчається у перекладі на українську мову.

Цікаве пояснення цьому явищу дав І. Дзюба. Згідно з ним, російська мова нині спокутує гріхи її великодержавних носіїв, що завдавали стільки кривди нашому національному розвитку в минулому. За такого підходу аналогічні історичні порахунки можна ставити і до деяких інших мов, наприклад, польської, турецької чи німецької. Але ж чи справедливо робити мову і культуру заручниками ображеної історичної пам'яті? До того ж, у нашій минулій історії були не лише трати, а й високі здобутки. Не потрібно забувати, що саме носіям російської мови і культури ми зобов'язані генієм Тараса Шевченка. А скільки наших земляків стали видатними діячами російської культури, науки. Хіба можна сьогодні абстрагуватись від усього цього і називати російську мову “мовою іноземної держави”. Таке визначення здалося несправедливим навіть І. Дзюбі, котрий найбільше робить сьогодні для теоретичного осмислення ролі української культури і її утвердження в нашому суверенному бутті.

“Самостійне історичне буття українською народом має бути забезпечене культурно, інакше залишиться ущербним. Йдеться не про витіснення російської культури (це було б драматичним самозбідненням, і в

цьому зв'язку варто сказати про нерозумність новомодного українського патріотичного стереотипу про російську мову як “мову іноземної держави”: адже це рідна мова багатьох українських громадян, вона змалку знайома майже всім українцям, подобається це кому чи ні, і тому її нинішній статус не можна порівнювати із статусом англійської чи будь-якої іншої), – отже, йдеться не про витіснення російської культури, а про оптимізацію її взаємин з українською”^{xxi}.

Під сказаним І. Дзюбою, напевно, підпишеться кожний український інтелігент. Шкода тільки, що продовження його думки дещо нівелює пафос наведених вище рядків. Йдеться, зокрема, про необхідність якого ось “збалансування” присутності російської культури в Україні присутністю інших культур світу. Отже, виходить, що російська культура таки іноземна, бо інакше навіщо її балансувати.

Тимчасом російська мова, як і культура в цілому, справді не можуть вважатися чужими для українців. З українською мовою і культурою їх пов'язує спільність витоків, етнічна спорідненість носіїв, а також взаємне співавторство росіян і українців у творенні обох культур. Колись Б. Грінченко не міг збагнути, чому М. Драгоманов вважав, що на російській Україні не можуть “батьки, навіть українофіли, дати своїм дітям літературне виховання на самому Шевченкові, без Пушкіна та Лермонтова”^{xxii}. Зрештою, він визнавав, що названих письменників годилося б знати українцям, але не більше, ніж будь-якого іншого класика іноземної літератури. “Ніхто не буде сперечатися, – писав Б. Грінченко, – що самого Шевченка для освіти, хоч би тільки й літературної, не стане – так само, як москалям не стає Пушкіна та Лермонтова, і беруть вони ще Шекспіра, Гейне, Гете, Данте, Гомера. Так само й нам не стає самого Шевченка. Так само й ми повинні брати і Гете, і Шекспіра, і Гюго, і Пушкіна”^{xxiii}.

Чи не правда, Грінченкове розуміння місця російської мови і літератури в українському культурно-освітньому процесі близьке до поширюваного нині. О. Пушкін у нього поставлений у ряд іноземних класиків, до того ж, не першим, а останнім. Йдучи за цією логікою, нам доведеться віднести до категорії іноземних діячів культури таких видатних українців, як Феофан Прокопович, Дмитро Ростовський, Микола Гоголь, Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш, Володимир Короленко і багатьох інших. А як бути нам із Тарасом Шевченком? Невже і його російськомовну творчість – драми, повісті, щоденники – будемо вивчати на уроках іноземної літератури?

Але повернемося до творчості великороса О. Пушкіна. Хіба можна говорити, що він для українців рівнозначний Гейне чи Шіллеру?

М. Драгоманов намагався пояснити Б. Грінченку особливе місце О. Пушкіна для культури українців хоч би тим, що саме він, а не Гейне чи Шіллер, написав поему “Полтава”. В ній ідеї вольності українців, їх державної незалежності відбито з такою силою, з якою вони ніколи не були відбиті в українській літературі.

Без милой вольности и славы
Склоняли долго мы главы
Под покровительством Варшавы,
Под самовластием Москвы.
Но независимой державой
Украине быть уже пора:
И знамя вольности кровавой
Я подымаю на Петра.

Не будемо ідеалізувати О. Пушкіна. Він навряд чи симпатизував намірам І. Мазепи, але геніально їх оспівав, чітко позначив, що виступ проти Петра I був не спонтанним, а давно виношуваним.

Украина глухо волновалась.
Давно в ней искра разгоралась.

Мазепа у О. Пушкіна не одинокий змовник, а представник певної політичної концепції державного розвитку України, виразник інтересів козацької старшини, котра вже давно наполягала на відступництві від Москви.

Теперь бы грянуть нам войною
На ненавистную Москву!
Когда бы старый Дорошенко
Иль Самойлович молодой
Иль наш Палей, иль Гордиенко
Владели силой войсковою,
Тогда б в снегах чужбины дальной
Не погибали козаки,
И Малороссии печальной
Освобождались уж полки.

Коли б у О. Пушкіна була тільки одна ця поема, то і тоді він мав би посідати особливе місце у нашій культурі, а зовсім не рівнозначне з місцями Гейне чи Шіллера. Але ж крім неї він написав ще “Руслана и Людмила”, “Бахчисарайский фонтан”, “Песнь о вещем Олеге”, “Гусара” і багато інших творів, у яких опоетизована і оспівана історія та природа нашої землі. То навіщо ж відмовлятися від цієї літературної спадщини про нас тільки тому, що вона належить російському поетові і написана російською мовою.

Українська історія була джерелом поетичного натхнення сучасника О. Пушкіна декабриста К. Рилєєва. Його перу належать думи “Ольга при могиле Игоря”, “Богдан Хмельницький”, поеми “Войнаровский”,

“Наливайко”. К. Рилєєв з симпатією говорить про поривання українців до свободи. Войнаровському він вкладає у уста такі слова про виступ проти Петра I:

Так мы, свои разрушив цепи,
На глас свободы и вождей,
Ниспровергая все препоны
Помчались защищать законы
Среди отеческих степей...

У поемі “Наливайко” лунає та ж тема вольності України, яка прагне вирватись із братерських обіймів Польщі.

Мне ад - Украину зреть в неволе.
Ее свободной видеть - рай!
Еще от самой колыбели
К свободе страсть зажглась во мне;
Мне мать и сестры песни пели
О незабвенной старине,
Тогда, объятый низким страхом,
Никто не рабствовал пред ляхом.

Сповідь Наливайка – це, висловлена в поетичній формі, система ліберально-демократичних поглядів самого К. Рилєєва на історію українських змагань за незалежність, у цьому випадку від Варшави.

Не зайве нагадати тут деяким невдячним співвітчизникам і про те, скільки доброго зробили для української мови і літератури такі “іноземці”, як М. Чернишевський, М. Добролюбов, М. Некрасов та інші російські письменники 60-70-х років XIX ст. У журналі “Современник” друкувалося чимало статей про українську літературу. Серед них – “Национальная бестактность” і “Народная бестолковость” М. Чернишевського, “Черты для характеристики русского простонародья” і “Кобзарь” Т. Г. Шевченко” М. Добролюбова, “Сказки” Марко Вовчок” М. Салтикова-Щедрина.

Нерідко російські письменники були навіть вищої думки про українську літературу, ніж деякі українські. Покажемо у ньому відношенні є вислів М. Чернишевського: “Коли П. Куліш говорить, що в малоруській літературі часто і до цього часу відображається котляревщина, звичайно, не нам проти цього суперечити. Але ми тепер бачимо в ній багато й іншого, уже не схожого на котляревщину, і через те тепер уже ніхто з паї: не може відзиватись про малоросійську літературу без поваги і співчуття, коли не хоче заслужити назви невігласа”^{xxiv}.

В унісон М. Чернишевському висловився також М. Лєсков. В одній із своїх публіцистичних статей про Т. Шевченка він писав: “У малороссийского народа, слава Богу, есть, теперь своя литература, есть свои ораторы, свои историки...”. І далі: “Малороссийское слово приобрело права гражданства, раздавшись впервые в форме ораторской речи над гробом Шевченко”^{xxv}.

Для того щоб зробити такі публічні заяви в часи панування ідеології валуєвщини потрібно було мати не лише прихильність до української мови і літератури, а й неабияку мужність.

Не знаю, чи відведено у шкільному курсі “Іноземна література” хоча б кілька годин для ознайомлення з творчістю вже згаданого М.С. Лєскова. Він справді був видатним російським письменником, але вважати його іноземцем щодо України ніяк не можна. Значна частина його творів присвячена саме Україні: “Некрещенный поп”, “Владычный суд”, “Архирейские объезды”. “Печерские антики”, “Запечатленный ангел”, “Фигура”, “Заячий ремиз” та ін. Зображувані в них події відбуваються в Україні і Києві, головними персонажами виступають українці, у літературному викладі широко вживаються елементи українського фольклору і української розмовної мови. Для М.С. Лєскова, котрий понад десять років прожив у Києві, знання української історії, культури і мови були природними. Він як письменник, по суті, і сформувався на українському ґрунті. Вже зрілим письменником М.С. Лєсков писав: “Меня в литературе считают “орловцем”, но в Орле я только родился и провел мои детские годы, а затем в 1849 г. переехал в Киев”^{xxvi}. У широкому освоєнні української тематики М.С. Лєсков виявився гідним продовжувачем літературного напрямку М. В. Гоголя.

Тут знайдуть своє місце також І. Тургенєв, завдяки якому Марко Вовчок стала “явищем не лише українського, а й загальноросійського літературного життя”^{xxvii}, І. Суріков з його поезіями на українські теми (“Слеза косаря”, “Прощание”, “Из украинских мотивов”, “В Украине”), М. Булгаков з його романом “Белая гвардия”, М. Волошин з його таврійськими мотивами, а також багато інших російських письменників, у творчості яких оспівані українська історія, етнографія, природа. В. Маяковський заслуговував би до себе доброзичливого ставлення вже за те, що в поезії “Дань Украине” проголосив заклик вивчати українську мову.

Говорю себе:
Товарищ москаль,
На Украину шуток не скаль,
Разучите эту мову на знаменах - лексиконах алых, -
Эта мова величава и проста:
“Чуешь, сурмы заграли, Час расплаты настав...”

І що ж, все це іноземна література? І чим, скажіть, будь ласка, її можна збалансувати в нашій культурі? Напевно, тільки ширшим вивченням української літератури, а незведенням питомої ваги російської до

англійської чи німецької. Такий баланс дорого обійдеться, насамперед, для духовного розвитку самих українців. Адже цілий ряд вершинних явищ російської літератури, у яких відбилась історія України, лишаться для них невідомими, а без знання мови, і недоступними.

Мусимо також давати собі звіт і в тому, що питання мови не є лише проблемою культури. Це також і серйозна політична проблема. Треба все зробити, аби невміле, часом агресивне заперечення російської мови в Україні, яка, начебто, здавна є знярядям імперського і тоталітарного зросійщення українців, не призвело до політичного розколу народу. На тиск спрацьовує протитиск. Деякі області, у відповідь на форсування процесу впровадження української мови, оголосили на підвладній їм території офіційною мову російську. Аналогічні реакції спостерігаються й на рівні буденного життя: “Ах, ви вважаєте російську мову іноземною, тоді я із принципу буду послугоуватися тільки нею”.

Про внутрішній мир і злагоду за таких умов нічого й думати. Українці і україномовні громадяни будуть ображені тим, що їх мова не зайняла тих позицій, які визначені їй Конституцією, а українські росіяни будуть дорікати, що ущемлюються права російської мови, які також гарантовані законодавчо. Колись В. Липинський писав, що в часи національно-державницьких змагань 1917-1919 рр. наші провідники розійшлися на правописі, а втратили державу. Щось подібне відбувається й тепер. Нетерпимість до мовних опонентів часом набуває неадекватних форм. Так, на одному із засідань Верховної Ради України (від 21. 10. 98 р.), де в черговий раз виникло питання української мови, В. Чорновіл виступив із заявою про необхідність притягти до відповідальності Анатолія Железного, котрий, начебто, стверджує, що українська мова є діалектом поміж російською і польською мовами. Насправді А. Железний говорить про наявність у сучасній українській мові великої кількості полонізмів, які проникли до неї за часів входження України до складу Річі Посполитої і зробили її відмінною від мови російської^{xxviii}. Можна, звичайно, дискутувати з цим та й іншими положеннями – у його праці, справді, багато дискусійних тверджень – але закликати до покарання, то вже занадто. Після цього, напевно, В. Чорновіл і А. Железний уже ніколи не дійдуть порозуміння. Не було б великого лиха, коли б такі переконання мали тільки ці два добродії. Але ж кожний із них має своїх однодумців, отож тріщина розділила і їх. А це вже для України біда.

Мова надзвичайно важливий чинник національно-державного розвитку, але не визначальний. Він не повинен йти попереду процесів державотворення і формування громадянського суспільства, інакше ці справді фундаментальні загальнонаціональні цілі можуть виявитися недосяжними.

Щоб завершити сюжет про “рідність” чи “іноземність” російської мови в Україні, необхідно наші емоційні сприйняття проблеми звірити з безпристрасними показниками статистики. Вони ж на сьогодні такі. Російськомовне населення України становить понад 50% від загальної чисельності населення. При цьому 49% населення підтримує ідею надання російській мові статусу офіційної, а 20% -статусу державної мови в Україні^{xxix}.

Отже, маємо саме такі реальності нашого мовного життя. Подобаються вони нам чи ні, але у своїй державотворчій політиці на ґрунті здорового глузду не рахуватися з ними просто неможливо.

4. Проблеми двомовності в Україні

Сьогодні новомодні націонал-патріоти, серед них і з російськими прізвищами, вдаються до відвертого глузування над ідеєю української двомовності. При цьому все згадують видатного мовознавця І. К. Білодіда, звинувачуючи його у пропагуванні двомовності українського народу ще за часів формування “нової історичної спільності – радянського народу”. Дай Бог, шановні опоненти, щоб ви знали так українську мову, як її знав І. К. Білодід, і зробили для неї стільки, скільки зробив він. З належною шаную ставився він також і до російської мови, яку справедливо вважав мовою міжнаціонального спілкування народів СРСР. За умов єдиної держави, народи, які входили до її складу, неминуче мусили бути двомовними. Двомовною була й Україна, біда якої полягала в тому, що через низький мовний бар’єр між двома мовами, російська дедалі впевненіше завойовувала позиції першої мови, а українська відходила на другий план.

З розпадом Радянського Союзу і набуттям Україною державної суверенності мовна ситуація об’єктивно перейшла в інший вимір. Вживання російської мови більше не зумовлювалося потребами функціонування великої держави. Натомість, українська мова здобула статус державної і почала відвойовувати у російської втрачені раніше позиції. Я. переконаний, що вона робила б це значно успішніше, коли б у неї не було таких безкомпромісних ревнителів, як О. Пономарьов, С. Плачинда, П. Мовчан, В. Чорновіл та інші, з їхньою революційною нетерпимістю. Адже нічого, крім відразі, в розумних людей не можуть викликати такі зневажливі найменування російської мови, як “мова сусідньої держави”, “мова старшого брата”, “мова завойовників”, “мова імперська”. Як тут не згадати приклад іншого ставлення до російської мови, який нам подав видатний українець І. Франко. “Мы все русофилы... мы любим великорусский народ..., любим и изучаем его язык и читаем на этом языке”^{xxx}.

Чи достатні сьогодні завоювання української мови в Україні? І. Дзюба вважає, що ні. Згідно з ним, право українця говорити на своїй землі своєю мовою теоретично є, а практично скористатися ним він не може, бо на кожному кроці “обставини” змушують його переходити на російську^{xxxi}. Що це за зловісні обставини, що обмежують суверенне, гарантоване Конституцією, право українців користуватися рідною мовою, І. Дзюба не конкретизував. Якщо це тиск державних чинників, то з цим треба рішуче боротися, якщо ж це так зване “внутрішнє добровільне зросійщення”, тоді цьому немає ради. Кожна людина для побутового спілкування має право обирати ту мову, яку вважає більш адекватною у кожному конкретному

випадку.

Насправді, в реальному житті мовна ситуація не є такою драматичною, як її намагаються змалювати. Практично усі жителі України – українці і росіяни – добре розуміють один одного. Якби ми припустили неймовірно, що обидві общини перестали володіти мовами одна одної, то і тоді нічого надзвичайного в Україні не трапилося б. Для їхнього офіційного і буденного спілкування перекладачі не знадобилися б. Ні суверенності, ні економічному і культурному розвитку України таке становище жодним чином не загрожувало б.

На щастя, ми маємо іншу, і значно кращу, мовну ситуацію. Абсолютна більшість етнічних українців не лише розуміє, а й добре володіє російською мовою. Дещо гірше справи з володінням українською мовою в українських росіян. Це цілком зрозуміло, оскільки за умов існування Радянського Союзу життєвої потреби в цьому не було. З набуттям же Україною статусу суверенної держави і законодавчим закріпленням державності української мови така потреба з'явилася і, будемо справедливі, вже приносить добрі плоди. Українською мовою заговорили, і на досить пристойному мовному рівні, люди, які раніше нею не послуговувалися зовсім, що є переконливим запереченням тези націонал-патріотів про поголовне зросійщення України. Мову вони чули, знали, і коли виникла необхідність, заговорили нею. З часом, у чому немає і найменшого сумніву, українські росіяни знатимуть українську мову так само, як етнічні українці російську.

Переконаний, що це єдино прийнятний шлях мовного розвитку в Україні. І не потрібно боятися двомовності, оголошувати її засобом русифікації. За державної пріоритетності української мови, ніщо не загрожуватиме її повноцінному функціонуванню. У свою чергу, паралельне побутування російської мови, яка у місцях компактного проживання росіян виконуватиме й офіційні функції, сприятиме духовному збагаченню усіх політичних українців. І. Дзюба називає це дещо розмитим терміном “солідарного ставлення до мови російської і використання також і її культурних можливостей”. Хай і так.

Хтось із великих сказав, що людина є стільки разів нею, скільки мов знає. Ми, на рівні цілого народу, володіємо двома мовами, і було б неприпустимою помилкою відмовитися від цього нашого багатства.

Як відомо, у своїй вітчизні пророків нема, а тому наведемо висловлювання з цього приводу іноземного авторитета. Професор Женевського університету Жорж Ніва, добре обізнаний з українським життям, сказав, що його “вражає двомовність, двокультурність України”. “Я бачу, що більшість людей думає і говорить російською та українською. Це надзвичайно багате і багатообіцяюче явище. Мультикультурність завжди краще, ніж монокультурність. Це для мене запорука європейського шляху розвитку України”^{xxxii}.

Говорячи про російську мову, як другу в Україні, ми не повинні забувати, що вона є однією із шести мов міжнародного спілкування. Її відносно широке побутування у світі створює для нас, українців, сприятливі умови щодо нашого входження у світовий і культурний простір. Звичайно, ще ширші можливості утримує в собі англійська мова, але ж ми її знаємо мало. Тож було б нерозумно, переважно з політичних міркувань, відмовлятися від російської мови і, по суті, добровільно прирікати себе на ізоляцію. Тим часом саме цей процес набуває у нас дедалі окресленіших форм, принаймні, у сфері соціо-гуманітарних наук. Наші українські наукові журнали, монографії і статті практично ніхто у світі не читає. У цьому можна переконатися, погортавши англомовні, німецькомовні чи, навіть, польськомовні видання з будь-якої тематики. Посилань на наші праці ви там не знайдете, чого не скажеш про російськомовні видання.

Цікава у цьому плані розмова відбулася у Варшаві між відомим польським русистом, професором А. Поппе і молодим українським вченим. На запитання останнього, якою мовою йому краще виголосити свою доповідь – російською чи українською, – він отримав таку відповідь: “Вся справа у тому, яку мету ви ставите перед собою. Якщо хочете, щоб Вас зрозуміли, тоді краще говоріть російською, якщо ж хочете, щоб Вас не критикували, говоріть українською”. Ще б краще, звичайно, було у цій конкретній ситуації виголосити доповідь польською мовою, але ж ми не знаємо і її.

Отже, об'єктивно, російська мова є тим містком, який зв'язує нас з цивілізованим світом. Руйнувати його, не забезпечивши компенсацію впровадженням у наше життя, скажімо, англійської мови, просто безглуздо. Ми вже маємо приклади такої безглуздості в економіці, коли зруйнували одну систему і не створили нову. Тож мусили б чомусь і навчитися.

Підсумовуючи сказане, слід визнати, що в Україні реально існує українсько-російська двомовність. Подобається вона, звичайно, не всім, але всі ми, якщо справді хочемо добра нашій державі, мусимо змиритися з цією реальністю.

5. Замість післямови.

На превеликий жаль, мовна проблема в Україні зазнає невинуватеної політизації. Одні вважають, що українська мова, незважаючи на проголошення її державною, так і не посіла належного їй за Конституцією місця. Іншим здається, що на кращу долю заслуговує в Україні російська мова. При цьому політики і широкий загал російськомовного населення постійно нагадують про передвибірчі обіцянки нинішнього Президента Л. Д. Кучми надати російській мові статусу офіційної. Окремі політичні партії зробили це гасло навіть одним із основних пунктів своїх програм. У свою чергу націонал-патріоти слушно зауважують, що українська мова є мовою титульної нації і знати її, говорити нею повинні усі громадяни України.

Нещодавно мовна ситуація в Україні була ґрунтовно проаналізована О.П. Лановенком, Ю.М. Швальбом і О.А. Кубеліусом^{xxxiii}, які, виходячи із реально існуючої двомовності, вважають, “що

закон про статус української мови як єдиної “легітимної” мови країни.. немає вагомих підстав для існування і за своєю суттю є законом дискримінаційного характеру”^{xxxiv}. Твердження, звичайно, не безумовне, але воно об’єктивно відбиває ставлення до цього закону щонайменше половини населення України. Не звертати на це уваги, а ще гірше звинувачувати цю половину у відсутності патріотизму і неукраїнстві, як це ми вміємо робити, означає додавати до мовних проблем ще й соціально-політичні. Адже мовна сфера є настільки тонкою і делікатною, що будь-яке адміністративне втручання в неї неминуче призведе до непередбачуваних негативних наслідків. Якщо не негайно, то обов’язково в майбутньому.

Я переконаний, що на шляху конфронтації і взаємного поборювання українська і російська мови і культури не матимуть майбутнього в межах єдиної держави. Мусимо все зробити, аби ця, не першочергова, проблема нашого розвитку не розвела нас і в головному. Це була б неадекватна плата за нашу обопільну національну гординю і непоступливість. Вищою цінністю, яку нам подарувала історія, є суверенна держава Україна, і всі ми – українці, росіяни, татари, білоруси, угорці, представники інших етносів, маємо консолідувати свої зусилля на її утвердження. Йдеться, по суті, про формування в Україні громадянського суспільства, чого в нас ще й досі немає. Одним із суттєвих чинників, який гальмує в Україні ці процеси, є невинуватена актуалізація мовного питання. Переконаний, що визнання двомовності, за якої державною і першою мовою в Україні буде українська, а другою російська, зніме психологічну і соціальну напругу в суспільстві і розблокує шлях до становлення української політичної нації. Законодавча пріоритетність української мови створить усі умови для її повнокровного розвитку і внутрішньої конкурентоспроможності. Але це відбудеться лише за однієї неодмінної умови, якщо ми припинимо недолугі втручання у природний процес її формування і не зруйнуємо її зсередини.

ⁱ Бойчук Б. Українська література між параметрами: Україна й діаспора. – Українські проблеми. – К., 1998. – № 2. – С.116.

ⁱⁱ Нечуй-Левицький Ів. Криве зеркало української мови. – К., 1912. – С.10.

ⁱⁱⁱ Там же. – С.47.

^{iv} Там же. – С.7,48.

^v Там же. – С.77.

^{vi} Там же. – С.65.

^{vii} Стешенко І. Про українську літературну мову. – ЛНВ, 1912. – Кн. 2. – С.302.

^{viii} Гнатюк В. Справа нашої літературної мови. – Газета "Діло" (Львів). – 1913. – № 65. – С.1.

^{ix} Гнатюк В. Вказ. праця. – № 66. – С.2.

^x Там же. – № 69. – С.1.

^{xi} Там же. – № 66. – С.2.

^{xii} Грінченко Б. – Драгоманов М. Діалоги про українську національну справу. – К., 1994. – С.227-228.

^{xiii} Там же. – С.119.

^{xiv} Там же. – С.143.

^{xv} Бойчук Б. Вказ. праця. – С.117.

^{xvi} Огієнко І. Нариси з історії української мови: система українського правопису. Популярний науковий курс з історичним освітленням. – Варшава, 1927. – С.123.

^{xvii} Єрмоленко С. Я. Зміни закономірні, поступові, але не революційні. Український правопис: так і ні. – К., 1997. – С.46.

^{xviii} Славутич Яр. Запропановані зміни у "Правописному словнику" Г.Голоскевича // Мовознавство. – 1994. – №1. – С.73.

^{xix} Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941). Стан і статус // Сучасність. – 1987. – С.160-161.

^{xx} Шевельов Ю. Вказ. праця.

^{xxi} Дзюба І. Ідеологічні децибелі "діалогу культур". // Українсько-російські відносини: гуманітарний вимір. – К., 1998. – С.90.

^{xxii} Грінченко Б. – Драгоманов М. – Вказ. праця.

^{xxiii} Там же. – С.133.

^{xxiv} Чернышевский Н. Г. Полн. соб. соч.: в 16-т. – М., 1939-1953, – ТП. – С.943. Цитується за працею "Історія українсько-російських літературних зв'язків", Т. I. – К., 1987. – С.182.

^{xxv} Лесков Н. С. "Русская речь". – 1861. – №19-20.

^{xxvi} Лесков Н. С. Собр. соч.: в 11-ти томах. Т. 7. – М., 1958. – С.134.

^{xxvii} Круткіова Н. Є.. Маєвська Т. П. Тургенев та східнослов'янський роман другої половини XIX ст. // Слов'янські літератури: IX Міжнародний з'їзд славістів. – К., 1983. – С.93.

^{xxviii} Железний Анатолій. Происхождение русско-украинского двуязычия в Украине. – К., 1998. – С.81-84.

^{xxix} Див: Диалог украинской и русской культур в Украине. Материалы 2-ой международной научно-практической конференции (30-31 октября 1997 года в Киеве). – К., 1998. – С.15.

^{xxx} Франко И. Я. Искренность тона и искренность убеждений.// Соч.: в 10-и томах. – М., 1959. – С. 257-258.

^{xxxi} Дзюба І. Вказ. праця. – С.92.

^{xxxii} Жорж Нива. Інтерв'ю газеті "Столичные новости" (№ 40, 13-20 октября 1998 г.)

^{xxxiii} Лановенко О.П., Швальб Ю.М., Кубеліус О.А. Мовні та соціокультурні чинники консолідації українського суспільства. // Українсько-російські відносини і гуманітарний вимір. – К., 1998. – С.46-54.

^{xxxiv} Лановенко О. П., Швальб Ю. М., Кубеліус О. А. Вказ. праця. – С.47.